

JAKOB MELØE

Vitenskapsteori uten lærebok

In: Kjell Lia, Jakob Meløe, Ame Overrein, Mariann Solberg (red.),
Tromsø varianten — erfaringer med en filosofisk arbeidsform, Stallo Forlag, Tromsø 1997

Jeg skal si noe om hvordan vi arbeidet med vitenskapsteori før lærebøkene kom og det meste kom til å dreie seg om hypotetisk-deduktiv metode. (HDM, sier man bare.) Siden jeg selv ikke har skiftet over til lærebok, er det også en beretning om hvordan jeg fremdeles arbeider med vitenskapsteori i de to gruppene med fiskerifagstudenter.

Det ble heller ikke holdt fellesforelesninger i vitenskapsteori, de første årene. Uansett hvilken gruppe vi arbeidet med, arbeidet vi med artikler fra det faget studentene var på veg inn i. De to eller tre første årene arbeidet jeg selv med en gruppe samfunnsfagstudenter og med en gruppe fiskerifagstudenter. I begge gruppene gjorde jeg bruk av ett skrift (hefte) og to artikler. Det ene skriftet var *Malerrapporten*, som var utarbeidet av en gruppe studenter fra medisin og samfunnsfag ved Århus Universitet. Jeg kom til Tromsø fra Århus, og Malerrapporten sto for meg som et passe enkelt og meget godt eksempel på samfunnsforskning med poeng i. Den ene artikkelen var Ottar Brox' "*Avvisning av storsamfunnet*" som *økonomisk tilpasningsform*. Siden artikkelen var en analyse av et lite sted i en fjord i Nord-Troms som Brox kalte Hammarnes, ble artikkelen bare omtalt som Hammarnes-artikkelen. Den andre artikkelen var Harald Eidheims *Lappish Guest Relationships under Conditions of Cultural Change*. Både Brox og Eidheim arbeidet da ved ISV, Brox som professor i lokalsamfunnsforskning og Eidheim som professor i samiske studier.

De ukentlige seminarene i vitenskapsteori var på tre timer, som gjerne fordelte seg med én time seminar (der seminargruppen kunne være på 12-15 studenter), én time med kollokviegrupper (en seminargruppe på 15 delte seg opp i tre kollokvier) og så igjen én time med seminar, der vi arbeidet med det som kom frem under referatet fra kollokviegruppene. Hver enkelt lærer i vitenskapsteori sto fritt til selv å velge ut et egnet materiale av artikler. Stein Rafoss, som også underviste en gruppe med samfunnsfagstudenter, gjorde ikke bruk av Eidheims artikkel, og jeg husker at Audun Øfsti la ned en god del arbeid i å finne frem til egnede tekster for sitt arbeid med medisinergruppene. Malerrapporten ble en av dem. Hvilke tekster Dag Andersson brukte i sine humaniora-grupper, husker jeg ikke, men han laget sitt eget opplegg. Slik var det, og jeg kan ikke huske at det var noen prinsipiell debatt om det.

Det kan skyldes at det var en grunnleggende enighet om et par punkter, blant oss som arbeidet med vitenskapsteori.

Den ene læreboken som kunne sies å være en lærebok i vitenskapsteori. Arne Næss' *Logikk og metodelære*, sto nokså fjern for den samfunnsforskningen vi kjente og brød oss om. Hverken Malerrapporten eller Hammarnesartikkelen inviterte til diskusjon av hypotetisk-deduktiv metode, forklaringer av utsagns- logikkens oppbygging eller for den saks skyld av Næss' presiseringslære. Selv hadde jeg arbeidet en god del med sosialantropologi, både med Evans- Pritchard og Fredrik Barth. Deres arbeider reiste spørsmål om det er mulig, eller kanskje heller hva som skal til, for å forklare et begrep fra én kultur og ett språk for folk fra en annen kultur og med et annet språk. Den diskusjonen er beslektet med diskusjonen av utenfraforståelse versus innenfraforståelse. Og hvis vi betrakter samfunnsforskning som forskning i menneskelige handlinger, virksomheter og (andre) ordninger, hva er da forholdet mellom

forskernes forståelse av folk og de samme folkenes egen forståelse av seg selv og sine egne virksomheter og ordninger? Selv har jeg forsøkt med gjenkjennelse som et sannhetskriterium (i slike saker).

Og dette er ikke bare filosofiske eller vitenskapsteoretiske spørsmål. Det er I spørsmål som griper inn i forvaltningen og i politikken. Men vi fant ikke spor i av noe av dette i læreboken til Arne Næss.

Det var det ene. Dessuten var vi, av erfaring nokså skeptiske til å bruke lærebok, også en eventuell lærebok i hermeneutisk eller kritisk samfunnsforskning. Poenget var å få studentene til å tenke en smule filosofisk og vitenskaps- teoretisk i forhold til de tekstene de kom til å møte senere i sitt eget fag. Det poenget kunne lett glippe under arbeidet med en lærebok - det utartet for lett til lekselesing og (senere) leksehøring. Da så vi større håp i å la studentene arbeide nettopp med tekster av det slag de kom til å møte i sitt eget studium, og så gi de tekstene en grundig filosofisk og vitenskapsteoretisk gjennomgang. (Og der lar jeg det poenget ligge nu. Det meste av denne artikkelen vil bestå i å fremvise deler av en slik gjennomgang av Hammarnes-artikkelen.)

Et tredje poeng var at folk allerede, før de blir forsket på, har en god forståelse av seg selv og sin tilværelse. Om den ikke alltid er god og i alle henseende, så kjenner f.eks. den samiske reingjeteren reindriften med dens verden og kår bedre enn selv de beste av norske forskere på det samiske samfunn. Og kystfiskeren kjenner kystfiskets verden bedre enn f.eks. Ottar Brox, som i hvert fall i 70-årene var den forskeren som kjente den best. Etc. Men vårt poeng var ikke den gang at forskerne bør gå i lære hos dem de forsker på, selv om det er et poeng. Poenget var at folk allerede både tenker og forstår og at folks hverdagsliv er mettet med tankeformer og forståelsesformer som det er all grunn til å forsøke å få øye på. Det vil fremgå, under min gjennomgang av Brox, at jeg regner det for noe av det fineste med Hammarnesartikkelen at den forklarer det folk gjør slik de selv begrunner det de gjør. De tankeformer og forståelsesformer som er operative i Brox' artikkel, er også operative i folks hverdag.

I undervisningen i vitenskapsteori kom dette poenget til syne gjennom at vi forsøkte å betrakte hver enkelt student som en Menon og oss selv som Sokrates. Vår oppgave var å få studentene til å komme frem med det de allerede hadde forstått - med en forståelse som var til stede i deres hverdagslige praksis. (For min egen del har jeg lyktes best med den oppgaven, det er umulig å lykkes helt, når jeg har hatt med fiskerifagstudenter å gjøre. Kanskje det skyldes at fiskerifagsstudentene kommer til universitetet med til dels meget rike erfaringer fra fisket, og fra det jeg kaller kystfiskets verden, og at jeg selv bryr meg om den verdenen og også kjenner en smule til den, fra egne erfaringer.)

Et fjerde poeng, i hvert fall for oss som arbeidet med gruppene i samfunnsfag og fiskerifag, var at de samfunnsfaglige artiklene vi arbeidet med helst skulle gjelde forhold i Nord-Norge. Universitetet skulle være et nord-norsk universitet, og de forskjellige forsknings-gruppene ved ISV var opprettet for å arbeide med nord-norske problem.

De siste årene har jeg bare undervist fiskerifagstudentene, som nu utgjør to seminargrupper, med en tyve studenter i hver gruppe. Vi bruker hvert semester tre tekster: Hammarnes-artikkelen, Viggo Rossvær's *Fiskerkvinneaksjonen på Sørøya. Innenforforståelse og utenforforståelse*, samt mitt eget notat *Om å forstå det andre gjør*.

Og arbeidet med de tekstene fordeler seg typisk slik over høstsemesterets ti uker: 6 uker med Brox, 3 uker med Rossvær og 1 uke med Meløe.

En vanlig lesning av mitt notat, etter gjennomgangen av Brox og Rossvær, er at det er et forsøk på å fastholde noen av de teoretiske poengene som allerede er kommet frem under gjennomgangen av Brox og Rossvær.

I min undervisning for fiskerifagstudentene, har jeg alltid forsøkt å knytte an til studentenes egne erfaringer. Det lar seg gjøre, ikke bare fordi mange av dem allerede er erfarne fiskere, men også fordi den ene gjenkjenner den andres erfaringer. (Derfor lar det seg også gjøre med nokså heterogent sammensatte grupper. Vi har alle noen felles og gjenkjennbare erfaringer.) Over til Hammarnes.

I

Ottar Brox' artikkel "Avvisning av storsamfunnet" som økonomisk tilpasning ble trykt i *Tidsskrift for samfunnsforskning* i 1964. Den er nu en av de klassiske artiklene i norsk samfunnsforskning. Siden den beskriver en grend i Nord-Troms Brox kaller Hammarnes, omtales den nu helst bare, i hvert fall her i Tromsø, som Hammarnes-artikkelen.

Så sent som i 1964 hadde folket på Hammarnes ennå ikke skaffet seg elektrisk strøm. De drev fremdeles med vedfyring, også i komfyren på kjøkkenet, og med parafinlamper. Og folk i kommunesentret avskriver Hammarnes-folket som "gammeldagse raringer", skriver Brox, og kanskje også som bakstreverske. Brox' artikkel kan leses som en replikk til den avskrivningen. "Vent nu litt med det," tenker jeg meg at Brox sier: "Sett dere først inn i situasjonen på Hammarnes. Kanskje er det gode grunner til at de velger bort elektrisk strøm."

Artikkelen er et forsøk nettopp på å beskrive Hammarnes-folkets økonomi, dvs. deres form for livberging og husholdning, slik at også vi kan se at de har gode grunner til å gi avkall på elektrisk strøm.

Allerede før vi er kommet ordentlig i gang med Brox' Hammarnes-artikkel, kjenner vi igjen en av hverdagens klassiske situasjoner, med en like klassisk reaksjon. F.eks. slik: Jeg sier noe nedsettende om noe X, en tredjemann, har gjort, men du gir meg motstand: "Vent nu litt. Er du sikker på at du har forstått den situasjonen X var i den gangen?"

Kanskje kjenner du X bedre enn det jeg gjør, og du tviler på at X ville ha gjort det (jeg sier) han gjorde uten god grunn. Eller kanskje du ikke kjenner X bedre enn det jeg gjør, men du vegrer deg umiddelbart mot å la et dårlig rykte om en tredjemann, X eller hvem som helst, bli stående uten at det er sikkert at det er dekning for det. Og du vet at det som på overflaten er én og samme handling, kan skifte karakter alt etter hvilken situasjon den blir gjort i.

Replikkvekslingen kan komme i mange versjoner, men vi kjenner den igjen. Det er alltid noen som ikke straks går med på dårlig omtale av tredjemann. Og det er alltid noen som forklarer sin motstand: "Men hvis situasjonen var slik eller slik, da ville handlingen komme helt annerledes ut." Motstanden, og forklaringen, kan komme helt umiddelbart, som en reaksjon ut fra ens andre natur. Vi kan kalle den den hermeneutiske reaksjon, siden den bunner i en vilje til en dypere forståelse, til en forståelse som er dyp nok til at respekten for tredjemann kan bevares. Det er i den hverdagslige reaksjonen hermeneutikken har sitt moralske feste.

Og Ottar Brox' artikkel om Hammarnes-folket kan leses som en hermeneutisk replikk til folk i Kommunesentret.

Hos Ottar Brox er det ikke bare snakk om at den hermeneutiske reaksjon kommer naturlig, selv om den også gjør det. Det er også snakk om en metoderegulering som, når det gjelder begripelsen av folks økonomiske handlinger, eller deres husholdning, ser slik ut: *Regn med at det er god forstand i det folk gjør*. La det alltid være utgangspunktet, selv om det ikke alltid er garantert at det også blir konklusjonen. Jeg ser et skjema i Brox' artikkel om Hammarnes som jeg kjenner igjen fra vår moralske hverdag. Og jeg regner det å få øye på det felles skjema som vesentlig både for vår forståelse av Brox' artikkel og for vår forståelse av vår moralske hverdag.

II

Brox forteller oss at folket på Hammarnes er eldre mennesker. Dermed vet vi at de allerede har levd et langt liv med både vedfyring og parafinlamper. Men Brox gjør lite ut av det. Han forteller oss også at de er læstadianere. Det innebærer bl.a. at de forsøker å leve sitt liv i gudsfrykt og nøysomhet. Han gjør ikke meget ut av det heller. Han tar utgangspunkt i en handlingsteoretisk modell som postulerer at det folk til enhver tid gjør, er resultatet av et valg mellom alternative handlinger. Man undersøker (tenker over) konsekvensene for hvert av alternativene (de bør være, ikke bare endelige, men få) og velger så det alternativ som ser ut til å være best egnet til å virkeliggjøre ens overordnede verdier.

Jeg lar det ligge, det Brox sier om valg. Men jeg merker meg at Brox' aktør ikke er markedets *homo economicus*, siden "maksimere profit" er skiftet ut med "virkeliggjøre overordnede verdier". Hva er så Hammarnesfolkets overordnede verdi(er)?

Hammarfolket, sier Brox, er sterkt knyttet til stedet Hammarnes. Han sier ikke meget om hva det er å være knyttet til et sted, f.eks. om *hva* det er man da er knyttet til. (Det er neppe f.eks. akkurat de minutter og sekunder over 20 Ø og 69 N som definerer det skjæringspunktet der Hammarnes befinner seg.) Men han forstår at de har et ønske om å bli boende på Hammarnes resten av sine levedager, eller resten av sine arbeidsføre levedager, og han tar det som deres overordnede verdi.

Og det, sier Brox, er neppe forenelig med å skaffe seg elektrisk strøm. Nu er deres økonomi i likevekt. De tjener nok til å dekke sine nødvendige utgifter. Skal de tåle det tillegg av utgifter det medfører å skaffe seg elektrisk strøm, kjøpe elektrisk komfyr, etc., må de derfor skaffe seg et like stort tillegg av inntekter. Og det, sier Brox, er neppe mulig. Ikke på Hammarnes. Og det er på Hammarnes de vil være.

Jordbruket sparer dem for utgifter til melk, kjøtt, egg, etc., men det gir dem ingen inntekter. De kan de bare hente fra fisket i fjorden. Og skal de tjene mer, må de fiske mer. Og det er neppe mulig. Ikke på Hammarnes.

Hammarnes er uten havn, og folket der drifter, også i 1964, med båter som kan trekkes på land, med 2½ roms nordlandsbåter. En slik båt kalles en kjeks, i hvert fall i Troms. Og drifter du med kjeks, er en liten kuling allerede i meste laget, og det må bli en god del landligge,

Under det viktigste fisket, som er torskefisket midtvinters og på senvinteren, drifter de med garn, dvs. med hampegarn. Og de drifter allerede med så mange garn som båten kan bære og arbeidsdagen tåle. (Hampegarn råtner hvis de ikke tas på land hver fjortende dag og henges opp til tork. Og det er et strevsomt arbeid. Det er mye mer arbeid med en slik drift enn akkurat sjøværene.)

Skal de tjene mer, må de fiske mer. De må øke antall sjøvær eller antall garn eller begge deler. Men begge deler er utelukket, så lenge de drifter med kjeks.

Med sjark eller skøyte kan de øke både antall sjøvær og antall garn, men både sjark og skøyte krever havn, og Hammarnes er uten havn. Derfor kan de ikke skaffe seg større inntekt fra fisket enn de allerede har. Og derfor kan de ikke skaffe seg elektrisk strøm. Ikke på Hammarnes. Og det er der de vil være.

III

Ottar Brox' artikkel om Hammarnes er pakket med slike slutninger. Det er ikke rent logiske slutninger. Dem kommer du heller ikke langt med. Fra utsagnet "Peder har en velholdt kjeks og 32 garn" kan du (med litt slingringsmonn) slutte til utsagnet "Peder har 32 garn" og til utsagnet "Peder har en velholdt kjeks". Lenger kommer du ikke. Men du kan komme dit, dvs. tilbake til der du var, uten å vite hverken hva en kjeks er eller et gam og uten å vite hva som gjør en kjeks velholdt eller ikke. Det er nok at du forstår at det blir sagt to ting om Peder, som begge sies å stemme. Og da slutter du at hvis begge stemmer, så stemmer hver enkelt av dem. Det er alt. (Selv slutningen fra "Peder har en velholdt kjeks" til "Peder har en kjeks" går ikke.)

Slutningene i Hammarnes-artikkelen hviler på et nokså nært kjennskap til kjeks, garn, vær og vind, hva en kjeks eller en fortøyning kan tåle av vind og bølger, hva det medfører for driften at det er en god times roing til nærmeste fiskebruk, etc. Og har du et nært kjennskap til kjeks, garn, etc. (og det går langt utover det å kunne peke ut en kjeks, et garn, etc.) og får vite at Peder har en velholdt kjeks og 32 garn, så kan du slutte deg til meget. Du kan f.eks. slutte deg til at Peder, med sin kjeks, godt kan drifte med garn fra et sted uten havn, at han neppe drifter med alle 32 garn samtidig, siden det ville bli i meste laget både for kjeksen og for Peder. Hvis du vet at Peder drifter med hampegarn, og vet litt om slik drift, kan du regne med at han drifter med 16 garn og har de andre 16 i reserve. Etc. Og hvis du vet at det er en god times roing til nærmeste fiskebruk, forstår du også hvorfor Peder er selvtilvirker, dvs. hvorfor Peder har egne hjeller og henger fisken selv. Og du forstår hvorfor han sier at "Pengene fra høstfisket må vare helt til neste sommer". For en selvtilvirker tjener ingenting på sitt vinterfiske før alle vektene med tørrfisk er solgt en gang i juni eller juli. Derfor kan du også regne med at et kjøpe-fartøy vil ankre opp i nærheten av Peder sin båtstø, en gang i juni eller juli.

Selv om slutningene i Hammarnes-artikkelen ikke er det logikerne kaller "logiske slutninger", svarer de godt til det folk sikter til når de sier "Det er logisk". Det er f.eks. logisk at en sjark ikke kan trekkes på land etter hvert sjøvær, at den derfor må fortøyas utpå og at den derfor trenger en fortøyningsplass som er godt beskyttet, dvs. en havn. Men det kan ikke slå deg som logisk hvis du ikke har en smule kjennskap til sjarker, deres størrelse, vekt og dyptgående, samt snakker innenfor et rom av teknologi, økonomi og terreng som du har rett til å regne med at du befinner deg innenfor.

Fjordfiskerne i den samme fjorden kjenner hverandres båter og drift, og de snakker med hverandre, og tenker, innenfor et nokså felles rom av terreng, økonomi og teknologi. Deres begrunnelser og forklaringer, når det er fisket de diskuterer, eller jordbruket, har et sikkert feste i de konsekvenskjeder de kan peke ut for hverandre. De deler sine erfaringer med hverandre, setter sine forskjellige erfaringer opp mot hverandre og forsøker å finne ut av hva forskjellene skyldes. Men grunnlaget er hele tiden deres solide kjennskap til båt og bruk, til vær og vind, hvordan fisken vandrer og hvor den er når, hva det koster å kjøpe ferdig skutte garn i forhold til det å kjøpe garnstrengen og telnene hver for seg, etc.

Ottar Brox' dypere forståelse av folk på Hammarnes skyldes nok ikke minst at han vet hva en kjeks er, og et hampegarn, etc. og nok til at han forstår driften der. Han forstår den godt nok til at han får øye på (i hvert fall deler av) et nettverk av konsekvenskjeder, de samme konsekvenskjedene som Hammarnesfolket selv forholder seg til i sin praksis og i sin tenkning. Og det setter ham i stand til å fortelle en helt annen *historie*. (Det setter ham i stand til å fortelle en historie, mens folk i kommunesentret ikke har annet enn løsrevne karakteristikker å fare med.)

Brox' artikkel om Hammarnes ble godt mottatt da den kom, i 1964. Jeg tror mange var begeistret over å få se en handlingsteoretisk modell, om ikke *homo economicus* så i hvert fall *homo rationalis*, anvendt med hell på så pass vanskelig et materiale. (Kanskje var det også slik Ottar Brox selv forsto sin artikkel.)

Også jeg gleder meg over Hammarnes-artikkelen, men av andre grunner.

Som Brox, vil også jeg regne med at det er god forstand i det folk gjør. Folk gjør også dumme ting, og ting de skjemmes over etterpå. Men det er ikke der vi begynner, når vi forsøker å forstå en handling som ikke er forståelig uten videre. Vi regner med at handlingen er i orden, og så forsøker vi å sette oss inn i den situasjonen han eller hun var i da han eller hun gjorde det eller det.

Men hvis den situasjonen er en situasjon innenfor en verden som er oss fremmed, eller delvis fremmed, må vi enten bare gi opp eller vi må forsøke å sette oss inn i den verdenen, slik at vi kan forstå den situasjonen, slik at vi kan forstå at han eller hun gjorde det eller det.

Det er det Brox gjør. Han beskriver Hammarnesfolkets verden (f.eks. de virksomheter den gir plass for og hva de har å forholde seg til under utøvelsen av sin virksomhet (fiskeplassene, været, kjeksen, hampegarnan, etc.)) slik at vi kan forstå hva det er for dem å skaffe seg elektrisk strøm og derfor også hvorfor de ikke gjør det.

Det var det som gledet meg. Ikke minst gledet jeg meg over hans beskrivelser av arbeidslivet på

Hammarnes, med enkelte nære glimt inn i deres redskapsverden. Jeg har selv vandret inn og ut av verdener som Hammarnes, både som barn og som voksen. Derfor kjente jeg igjen folks egen tenkning i Ottar Brox' tenkning om dem. Han forklarer det at de ikke skaffer seg elektrisk strøm slik at hans forklaring kan stå som deres egen begrunnelse for det samme. Og slik skal en god forklaring være, av det folk gjør.

Det gledet meg å lese en samfunnsforsker som nesten er helt på høyde med de folkene han skriver om. Nesten, for selv om han kanskje er helt på høyde med deres tenkning om deres egen verden av terreng, redskaper og økonomi, er den i 1964 ennå nokså ferske landbruksøkonomen Ottar Brox en fremmed både i forhold til deres alder og deres gudstro.

IV

Hammarnes-folket er ikke i den situasjon at de ikke forstår hvorfor de ikke har skaffet seg elektrisk strøm. De vet hva de gjør, og kanskje har de sagt noen ord til hverandre om den saken: "Det går nok ikke." Eller "Hadde vi enda hatt oss en god holme like nord for støa."

(I slike replikker kan Ottar Brox' alle konsekvenskjeder godt være innpakket, og flere med.)

Men når Ottar Brox skal forklare oss hvorfor Hammarnes-folket ikke har skaffet seg elektrisk strøm, og slik at vi kan forstå det som den forstandige handlingen den er, må han beskrive Hammarnes-folkets verden for oss, eller nok av den til at vi kan forstå den handlingen. Han må snakke *om* den verden Hammarnes-folket selv ikke snakker *om*, men *innenfor*, når de snakker med hverandre.

La oss tenke oss at Ottar Brox er tilbake på Hammarnes, f.eks. bare noen uker etter at han skrevet sin artikkel. Og nu spør han rett ut: "Hvorfor har dere latt være å skaffe dere elektrisk strøm?" En av fiskerne svarer: "Hadde vi bare hatt en god holme nordom støa."

For utenforstående er det goddag-mann-økseskaft. Ottar Brox, som aldri har vært helt utenforstående og som er det enda mindre nu, kan ta svaret som en bekreftelse på sin egen forklaring. (Og han kan si det han ikke har sagt før: "Det ser ut til at min forklaring svarer nøyaktig til deres egen begrunnelse.")

(I fall noen skulle falle av lasset her: "Hadde vi bare hatt en god holme nordom støa", dvs. "Hadde vi bare hatt en god havn", dvs. "Vi har ingen havn", det er det første leddet i den konsekvens-kjeden som ender med: "Vi har ikke råd til å skifte over til elektrisk strøm." Og Ottar Brox er tilstrekkelig innenfor, i hvert fall etter at han har skrevet sin artikkel, til at han er med, med en gang. Det er også bare som første ledd i den kjeden at den replikken er svar på spørsmål.)

Men vi er utenforstående, i hvert fall de av oss som ikke allerede kjenner fjordfiskets-og- småbrukets verden. Og siden det er oss Ottar Brox skriver for, oss fremmede, må han beskrive Hammarnes-folkets verden. Beskrivelsen kan godt være nødtørftig, betraktet som en studie i Hammarnes, men den må være rik nok til at vi kan forstå akkurat den handlingen vi først ikke forsto. Og er den rik nok til å forklare én handling, er den nok også rik nok til at en del andre handlinger og forhold også faller på plass. Vi får f.eks. vite at de drifter med kjeks og at det er en times roing til nærmeste fiskebruk, i godt vær. Det forklarer også hvorfor de er selvtilvirkere og (dermed også) hvorfor de har nok hjeller til å henge hele vinterens fangst. Dess bedre vi kjenner en verden og dens inventar, som f.eks. fjordfisker-og-småbruker-verdenen Hammarnes med dens terreng, dens innmarker og utmarker og fjøs, dens båtstøer, kjekser, hampegarn, etc., dess flere konsekvenskjeder er vi i stand til å få øye på. Ottar Brox har beskrevet Hammarnes rikt nok til at vi kan få øye på den konsekvens- kjeden som leder, gjennom flere ledd, fra *ingen havn til ikke råd til elektrisk strøm*. Jeg skal nu forsøke å skrive 'ut konsekvenskjeden', eller konsekvensrekken, så langt jeg selv har fått øye på den.

V

- (1) *Ingen havn.*
↓
- (2) *Må ro med båter som kan trekkes på land (av de som ror).*
↓
- (3) *Må ro med spisse eller kjeks. (De ror med kjeks, ca. 17 fot.)*
↓
- (4) *Kan bare ro i rimelig godt vær (helst ikke mer enn frisk bris) og bare med få garn (hampegarn, som er tunge å håndtere).*
↓
- (5) *Den samlede fangst fra vinter- og vår-fisket etter torsk er (relativt) beskjeden: (Det er fra dette fisket de skal hente det aller meste av sin årsinntekt.)*
↓
- (6) *Den samlede mengde tørrfisk på hjell, når fisket er over, er (relativt) beskjeden:*
↓
- (7) *Ikke mange vokter tørrfisk å selge.*
↓
- (8) *(Relativt) beskjeden inntekt fra salg av tørrfisk.*
↓
- (9) *Ikke råd til å skaffe seg elektrisk strøm.*
↓
- (10) *Ingen elektrisk strøm på Hammarnes.*

Denne konsekvensrekken er en rekke av konsekvenser bare innenfor et bestemt rom av terreng, teknologi og økonomi (slik det f.eks. er skissert i Ottar Brox' beskrivelse av Hammarnes). Parentesene hører ikke til i selve konsekvensrekken, men de kan være til hjelp for den som er lite fortrolig med konsekvensrekken rom. Konsekvensrekken har ikke samme konsekvenstetthet over hele rekken fra (1) til (10). Tettheten er størst fra (5) til (10), som ikke er annet enn Hammarnes-versjonen av den mer allmenne konsekvensrekken: *liten produksjon* → *lite å selge* → *lite å tjene* → *dårlig råd*. Denne konsekvensrekken nærmer seg en nødvendig sannhet innenfor det kjøp- og salg univers vi selv befinner oss innenfor, sammen med bl.a. Hammarnesfolket. Dvs. (5) til (10) krever intet kjennskap til akkurat Hammarnes, eller til steder som Hammarnes, for å bli forstått. (Men rekken (5) til (9) trenger noen tall, i hvert ledd, før (9) kan sies å være forklart slik (9) skal forstås: ikke at de har ikke råd akkurat nu, men at selve deres drift ikke gir dem råd. Ottar Brox setter inn tallene.) Tettheten er minst fra (1) til (5). Her kan knapt noe ledd sees å implisere det neste medmindre du er godt fortrolig med Hammarnes, med driften med kjeks og hampegarn, etc., eller med et tilsvarende sted med en tilsvarende drift.

Kommentarer til deler af konsekvensrekken

(1) *Ingen havn.*

Her er det snakk om ingen havn for sjark eller skøyte. De har heller ingen havn for kjeks (16-18 fots nordlandsbåt), men det trenger de heller ikke, siden en kjeks kan trekkes på land ("settes opp"). Og med "ingen havn" siktes det til fraværet av en holme eller en landtunge til beskyttelse mot nordavinden.

Selv med liten kjennskap til Hammarnes kan vi vite at stedet er uten havn. Et blikk på kartet samt en smule forstand på hva en båt trenger, er nok. Det er ikke like enkelt å finne ut av om de mangler havn. Det du mangler, er ikke bare det du er foruten, du er foruten det meste, men det du dessuten trenger for å få

gjort det eller det som du gjerne ville ha fått gjort. Og du må kjenne Hammarnesfolket nokså godt for å vite om de har projekter som strander på fraværet av havn. Har de det, mangler de havn.

(2) → (3).

(3) impliserer, som selv en implikasjon av (2), at en kjeks kan settes på land, dvs. at den kan settes på land med den teknologi Hammarnes rår over, som i dette stykke er handkraft. En mann alene kan ikke sette den på land, to klarer det og for tre eller fire er det en smal sak. Jeg vet ikke om Hammarnes-folket driftet to-og-to, men det er nokså vanlig å drifte alene med en slik båt. Den kan likevel alltid settes på land hvis det alltid er hjelp å få. Det er det hvis to båter ror inn til støa samtidig eller hvis man kan regne med hjelp fra folk i gården. Det kan man. Det er ingen på Hammarnes som ikke er klar over at båten må settes på land og at én mann alene ikke klarer det. (Det er fra dem eller deres like vi har lært det, hvis vi ikke vet det ut fra egen erfaring.)

Kvinnfolkan ser etter sine menn når det kan være tids å ro inn i støa og andre holder også utkikk. Når en som ror alene kan være trygg på at han skal få båten satt på land, ligger tryggheten i hans fortrolighet med den verden han selv hører til innenfor.

Hvorfor ikke skaffe seg en winch e.l., slik at du kan trekke opp båten alene? Kanskje, hvis hver enkelt var overlatt til seg selv. Det er de ikke. De kan alltid regne med andre (som gjerne ser seg regnet med). Hvis du likevel skaffer deg en winch, samt antagelig også en skinnegang og en vogn, slik at du klarer deg uten hjelp, sier du samtidig at nu trenger du ikke de andre, eller at du ikke lenger ønsker deres hjelp (ikke i dette stykke). Det ville være et merkelig utsagn å komme med, på et slikt sted.

(5) → (6).

(6) kan virke overraskende, som en implikasjon av (5). Det vanlige er å levere dagens fangst til et fiskebruk (som i sin tur henger den på hjell, salter den eller fileterer den). Hammarnesfolket leverer ikke til noe fiskebruk, de henger den selv på egne hjeller på Hammarnes. De er det vi kaller "selvtilvirkere".

Det kan skrives slik inn i konsekvensrekken:

(5) Liten fangst. (5*) De er selvtilvirkere.

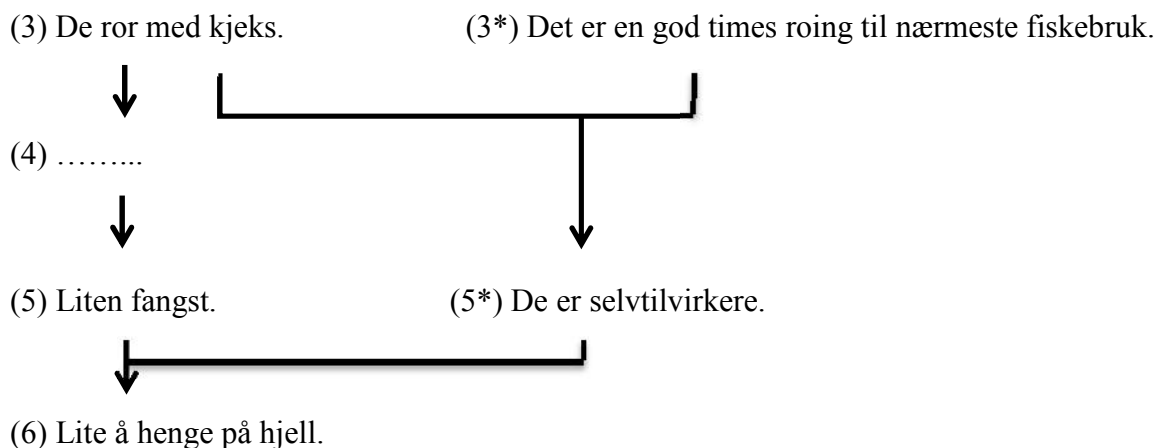
6) Lite å henge på hjell.

Dvs. (6) er skaffet fra (1) til (5), samt fra (5*), der (5*) kommer inn i konsekvensrekken utenfra. (Kanskje bedre: (6) er *skaffet* fra (5), samt fra (5*), og (6) er *forklart* ut fra rekken (1) til (5) samt (5*).)

Men (5*) kan selv skaffes som en konsekvens av to premisser (eller to forhold), hvorav den ene (det ene) allerede befinner seg i konsekvensrekken, og der det andre sikter inn et grunnleggende trekk ved deres verden. Dvs. det er ikke slik at de bare rent faktisk er selvtilvirkere og at de like gjerne kunne ha levert på det nærmeste fiskebruket. Det at de er selvtilvirkere er selv en konsekvens av det sted, eller den verden, som er Hammarnes.

Det er utilfredsstillende å notere (5*) som en premiss som kommer inn i konsekvensrekken utenfra, når (5*) er begripelig som en konsekvens av, og i neste omgang som en premiss for, den verden som er Hammarnes.

Forholdet kan skrives inn i konsekvensrekken slik:

(4) trengs ikke for å skaffe (5*). Mens (4) kan skaffes fra (3) alene, hvis man ellers vet hva en kjeks er, og hampegarn, og det vet i hvert fall Hammarnesfolket, kan (5*) bare skaffes fra (3) sammen med (3*).

For å se at (3) sammen med (3*) impliserer (5*), må vi nesten forstå hvor krevende et sjøvær med kjeks og hampegarn kan være. Etter at vi har forstått det, kan vi skrive også det inn i konsekvensrekken, som nu trer frem som et nettverk av konsekvensrekker. Det har jeg ikke forsøkt å gjøre.

Hvor tett eller åpen vi skriver ut en konsekvensrekke, kommer an på hvem vi forklarer oss for. For en som kjenner kyst- og fjord-fisket meget godt, og som så får vite at Hammarnesfolket ikke har skaffet seg elektrisk strøm, kan det være nok forklaring å få vite at Hammarnes er uten havn. Han eller hun forstår da av seg selv at da må de ro med båter som kan trekkes på land, og hva det i sin tur impliserer. Ottar Brox forsøker å forklare Hammarnes, og fraværet av elektrisk strøm, for folk som ikke kjenner kyst- eller fjord-fisket godt. Derfor kan ikke han forklare uten å sette inn en rekke ledd mellom de to. Han tetter til konsekvensrekken, men uten å gjøre den helt tett.

En slik konsekvensrekke kan aldri gjøres helt tett, i den forstand at hvert ledd kan sies å følge, rent logisk, fra ett eller flere foregående ledd. Den kan aldri presenteres som et strengt bevis, og derfor heller ikke som et forkortet strengt bevis.

VI

Nødvendighetene i en konsekvensrekke er ikke, jeg har sagt det før, det logikere kaller “logiske nødvendigheter”. Vi kan kanskje kalle dem praxeologiske nødvendigheter. Til dem hører f.eks. de såkalte “pragmatiske implikasjoner”, som hviler på en meget nær situasjonsforståelse, av replikken i situasjonen, og dermed på en meget nær forståelse av en verden. Men også et utsagn som dette: “Det skal to til å bore med spett og slegge.” Det bores ikke ofte med spett og slegge lenger, men får du øye på noen i slikt arbeid og stopper opp litt, forstår du nok at det ikke bare er denne ene gangen de er to om det. Du trenger heller ikke bare å gjette på at de nok vil være to om det også neste gang du får øye på slikt arbeid. Det skal to til å bore med spett og slegge. Du leser det av fra det du ser. En går ikke og heller ikke tre.

Eller la oss si at du får noen sjøvær med en garnbåt, og nok til at du får en bra forståelse av hvordan det arbeides under setting og haling. Hvis du så en dag får øye på en 40 fots garnbåt som ligger ved kai, kan du lese deg til hvor mange som arbeider ombord ut fra hva du kan se på dekk: et spill, ingen garn- stopper, en renne, etc. Du ser at det trengs tre mann, men at det er plass til fire, og at arbeidet går lettere unna med fire hvis fisket er jevnt meget godt. To er en for lite og fem er en for mye. Og har du en god del sjøvær bak deg, forstår du også hvilke forskjellige kår som følger av om det er tre eller fire. (Men drifter båten faktisk med to eller fem, vil jeg regne med at det finnes lokale konsekvensrekker som forklarer det - - hvis vi skal kalle det det når kanskje en replikk eller to er nok: “Fisket er meget godt og vi er fire regulære.

Den femte er sønn til skipperen. Han trengte å komme seg på sjøen.” (Det er liten grunn til å søke etter konsekvensrekker i det som er umiddelbart forståelig.)

Et tredje eksempel: Hvordan kan jeg regne med at det er et kjøkken i hvert et bolighus, i hvert fall i Europa og Nord-Amerika, jeg som ikke har vært innom så meget som 1 promille av alle de bolighusene? Det korte svaret er: Fordi jeg vet hva et kjøkken er og hva det er å bo.

Og jeg vet det, ikke fordi noen har forklart det for meg, men fordi det er grunnleggende trekk ved min egen verden jeg snakker om, eller bare regner med. Jeg vet det omtrent slik jeg vet at folk kler seg godt om vinteren. (“Folk kler seg godt om vinteren.” Det er vel et slags empirisk utsagn. Men det har mange kilder og observasjoner av godt kledte mennesker om vinteren hører til de mindre viktige. Våre egne erfaringer med å fryse, at tøy varmer, etc., er viktigere.) (Slik inviterer arbeidet med konsekvenskjeder i sin tur til et arbeide med distinksjonen mellom det logiske og det empiriske. Distinksjonen er klar nok, innenfor et slags verdensløst ingensteds-rom. Men straks du forsøker å tre inn i en bestemt verden av menneskelige kår og virksomheter, taper den sitt abstrakt gode poeng. Og den tjener snarere til å forflåte enn til å fordype vår forståelse av hvordan våre utsagn og våre forklaringer er innfiltret i vår praksis.) De nødvendigheter og implikasjoner jeg sikter til, når jeg forsøker å skrive ut en konsekvensrekke, er nødvendigheter og implikasjoner innenfor en virksomhet og en verden. Kanskje skal du både ha vokst opp innenfor en virksomhet og en verden og deretter ha trådt ut av den for en stund, for å få øye på dens nødvendigheter og implikasjoner. Du kommer i hvert fall ikke langt uten egne erfaringer.

VII

Med unntak for enkelte antropologer, er det ikke vanlig at våre samfunnsforskere forsøker å skaffe seg egne erfaringer fra f.eks. det arbeidsliv eller det lokalsamfunn de forsker på. En forskningsoppgave ser nu ut til å være definert bl.a. slik: Skaff deg den informasjonen du kan (f.eks. om kystfisket, læstadianismen i Lyngen, konkurser ved filétfabrikker i Finnmark, etc.) men gjør det uten å forlate ditt kontor. (Bokrekvisisjoner, telefoner, telefaxer og internett er OK. Det gir deg bl.a. tilgang på offentlig statistikk. Det er også OK å sende ut spørreskjemaer.)

Nu er det ikke så lite du kan finne ut av om verden fra ditt kontor. Du kan f.eks. telle fiskere på blad B, folk ansatt i skoleverket og folk ansatt i helsevesenet, alt i Finnmark, og overraske verden med hvor få fiskere det er igjen i Finnmark og hvor liten del av Finnmarks inntekter som kommer fra fisket: det er bare halvparten så mange fiskere som folk i skoleverket, og bare en fjerdedel så mange fiskere som folk i helsevesenet. Og det er et meget viktig funn. Hvis du kjenner litt til Kyst-Finnmarks historie, og til rikdommen av fisk i havet, nesten opp i fjærsteinan, forstår du at det funnet beskriver en tragedie som skriker etter forsøk på forklaringer.

Men forsøker du deg på forklaringer, må du nok før eller siden ut av ditt kontor. Du må besøke fiskevær, studere filétfabrikker som er gått konkurs og filétfabrikker som ikke er gått konkurs. Du må snakke med fiskere, fiskekjøpere, politikere, etc., og du må være i stand til å forstå antydninger, talende taushet, gjennomskue usannheter, bortforklaringer, etc. Du vil støte på forseglede lepper. Du vil forstå at visse dokumenter ikke er tilgjengelige. Er du der like etter en konkurs, vil du vasse i et kaos av rykter. Kort sagt, du vil tre inn i en verden som du ikke har sjanse til å bevege deg i hvis du ikke allerede har en god del egne erfaringer, fra den samme verden, som både intellektuell og moralsk ballast. Selv en ærlig og redelig beretning trenger ikke å bli forstått, hverken som beretning eller som ærlig og redelig, hvis du ikke allerede er godt kjent med den verden det berettes ut fra, dens terreng, materiell, språk, begreper, lojaliteter, etc.

Den moderne, erfaringsløse samfunnsforsker, med sitt kontor og sin PC, har små sjanser i en slik verden. Skulle han ta mot til seg og våge seg ut av sitt kontor, vil han nok snart vende tilbake for å sette seg mer beskjedne oppgaver. Dem er det også nok av. Og hvis han, eller hun, i sin skriftlige produksjon,

holder seg strengt til metodelærens regler, viser et bra kjennskap til diskusjonene omkring HDM samt sper på med litt urban esprit, skal det nok gå ham eller henne vel i Akademia.

For den moderne, erfaringsløse samfunnsforsker, er nok selv en så pass enkel sak som Ottar Brox' Hammarnes-artikkel utenfor rekkevidde. I hvert fall å skrive, kanskje også å lese. For hans konsekvensrekker er konsekvensrekker bare innenfor en verden som Hammarnes. Og kjenner du ikke den godt, fra egen oppvekst eller fra såkalt "feltarbeid", dvs. fra å ha gått i lære der i voksen alder, er du i dårlig posisjon til selv å avgjøre om de holder eller ikke, og i hvilken forstand de er konsekvenser. Og både din tilslutning og din avvisning vil stå på vakkende føtter. Hammarnesartikkelen som hermeneutisk replikk og konsekvenskjedenes plass innenfor dens forklaringer, det er to av de fem-seks filosofiske og vitenskapsteoretiske temaer vi melker ut av den artikkelen, om ikke alle fem-seks hver gang. Viggo Rossværs artikkel fra Sørøya, om hvordan fiskerikrisen (som kulminerte i 1989-90) rammet folk og familier der, inviterer ikke til konsekvenskjede-analyse. Ett av Rossværs poenger er hvordan forståelsen av og fortellingen om krisen skifter karakter gjennom sin vandring oppover i forvaltnings-hierarkiet (det er samtidig en vandring i geografien, lenger og lenger vekk fra Sørvær, med endestasjon i departementskontorene i hovedstaden.) Vi lærer om hvor fremmed en forvaltning kan være for de kår og det arbeidsliv den skal forvalte, slik at det som i kontorenes skjemaer og modeller kanskje er gode grep kan få skikkelse av overgrep, på Sørøya, dvs. i virkeligheten. Rossværs artikkel er pakket med språkfilosofiske og vitenskapsteoretiske poenger og problemer. Og det han skriver om, fiskerikrisen, treffer fiskerifagsstudentene hjemme. Mange av dem har selv erfart den på kroppen.

Noen ganger har også jeg snakket om HDM, for at mine studenter ikke skal blamere seg i salongene. Men de artiklene vi arbeider med, inviterer ikke til diskusjon av HDM. Jeg har ennå til gode å se et vesentlig stykke samfunnsforskning som gjør det.